

ББК 67.308

ПЗ5

Засновник

Академія правових наук

Редакційна колегія:

Ю.В. Баулін (головний редактор), В.С. Зеленецький (заст. головного редактора), В.С. Батиргарєєва, В.І. Борисов, В.В. Голіна, Ю.М. Грошевий, Л.В. Дорош, В.А. Журавель, О.Г. Кальман, Н.В. Сибільова, В.В. Сташис, А.Х. Степанюк, В.П. Тихий, В.Ю. Шенітько.

ПЗ5 Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наук. праць.
Випуск 12 / Ред. кол.: *Ю.В. Баулін* (голов. ред.) та ін. – Х.:
вид-во «Кроссроуд», 2006. – 272 с.

Видавець

Інститут вивчення проблем злочинності АПРН України
61002, Харків, вул. Пушкінська, 49
Тел.: 715-62-08; 700-65-81

Видавництво

«Кроссроуд»
61001, Харків, вул. Плеханівська, 92А
корп. В, оф. 709, 711
Тел.: 717-32-34; 717-32-35; 717-32-36

Журнал включено до переліку наукових фахових видань
(постанова президії ВАК України №1-05/7 від 09.06.1999 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ №7460

ББК 67.308

© Інститут вивчення проблем
злочинності АПРН України, 2006
© ТОВ «Кроссроуд», 2006

ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Комп'ютерні технології усе ширше застосовуються в повсякденній роботі органів внутрішніх справ, судових органів і прокуратури, в слідчій, оперативно-розшуковій, експертній й судовій діяльності з метою створення електронних бібліотек, криміналістичних баз даних і статистичної обробки цих даних, ведення архівів, автоматичного формування процесуальних документів тощо.

Проблеми автоматизації процесу судово-експертного дослідження розглядалися в криміналістичній літературі з середини 60-х років, коли дослідження можливостей застосування кібернетики в криміналістиці і судовій експертизі дали перші позитивні результати¹. Під впливом кібернетики відбулася якісна зміна ролі техніки в експертному дослідженні. Якщо раніше технічні засоби слугували тільки для виявлення, аналізу й порівняння ознак, то зараз вони використовуються й в оцінці результатів дослідження. Так, програмний комплекс «Автоекс» дозволяє вводити дані та отримувати готовий висновок, що дозволяє повністю автоматизувати вирішення типових завдань автотехнічної експертизи. Цей комплекс виключає участь експерта у процесі дослідження і тому деякі вчені вважають, що дослідження за допомогою такого роду комплексів не є експертизою і у даному випадку відбувається виродження експертизи в процесуальному змісті цього поняття.² О.Р. Росінська справедливо зазначає, що

¹ Ланцман Р.М. Некоторые стороны оценки вывода эксперта-криминалиста, использующего результаты работы электронно-вычислительных машин // Криминалистика на службе следствия. – Вильнюс, 1967. – С. 65-66; Эджузов Л.Г. Достижения и просчеты использования математических методов и ЭВМ в судебной экспертизе // Проблемы совершенствования судебных экспертиз: Сб. тр. ВНИИСЭ. – М., 1994; Россинская Е.Р. Оптимизация формы и содержания заключения эксперта на основе базового программного модуля «АТЭКС»: Методические рекомендации. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1990. – 72 с.; Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. Пособие для ВУЗов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 583; Эйсман А.А., Эджузов Л.Г. Информационное обеспечение и автоматизация судебной экспертизы // Вопросы судебной экспертизы. Сб. науч. тр. – М.: ВНИИСЭ. – 1980. – № 43. – С. 43-58 та інші.

² Бычкова С.Ф. Современные направления развития института судебной экспертизы в уголовном судопроизводстве. Автореф. дисс...д-ра юрид. наук. – Минск, 1995. – С. 15-16; Ростовцев А.В. Правовые, организационные и методические вопросы использования ЭВМ при производстве судебных физических и химических экспертиз. Автореф. дисс...канд. юрид. наук. – М., 1995. та ін.

людина й системи штучного інтелекту повинні не взаємно виключати, а взаємно доповнювати один одного.³ Людина ставить глобальну мету, формулює проблему й варіанти рішення, визначає загальні напрямки дій за допомогою комп'ютерних систем, а інтелектуальні системи дозволяють виключити або скоротити до мінімуму суб'єктивні помилки людини, полегшити виконання великих за обсягом нетворчих операцій.⁴ Так, у судово-фоноскопичних дослідженнях на базі персональних комп'ютерів використовується велика кількість прикладних програм і апаратно-програмних комплексів, докладний опис яких наданий у літературних джерелах.⁵ Ці програмні продукти дозволяють проводити очищення фонограм від сторонніх шумів, проводити ідентифікаційні та діагностичні дослідження слідів голосу людини і слідів засобу аудіо- і відеозапису тощо. Використання в криміналістичній експертизі відеозаписів сучасних цифрових засобів аналізу й обробки відеосигналів (зокрема, застосування для аналізу відеозображень систем дослідження ознак нелінійного монтажу) значно розширює можливості експертів і дозволяє підвищити вірогідність досліджень.⁶ Це дозволяє на високому науковому рівні проводити експертизи, зокрема, контрафактної аудіовізуальної продукції.

У теорії судової експертизи існують різні підходи до розуміння сутності методики експертного дослідження, які, в основному, однаково трактують термін «методика» як сукупність методів (прийомів).⁷ Д.Я.Мирський зазначає, що ці визначення вказують лише на структуру методики, але не роз'яснюють саме

³ Россинская Е.Р. Проблемы компьютеризации судебной экспертизы // Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учебник. – М.: Юнити-Дана, 2001. – С. 590.

⁴ Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для ВУЗов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 585.

⁵ Гальяшина Е.И. Прикладные основы судебной фоноскопической экспертизы // В кн. Теория и практика судебной экспертизы: Сборник. – СПб.: Питер, 2003. – С. 9.

⁶ Гальяшина Е.И., Фомичёва М.И. Идентификация личности по фонограммам на основе автоматизированного рабочего места эксперта-фоноскописта: Метод. реком. – М.: ЭКЦ МВД России, 1995. – 112 с.

⁷ Колмаков В.П. О методах, приемах и средствах в советской криминалистике // Правоведение. – М., 1965. – №4. – С. 118-120; Винберг А.И., Шляхов А.Р. Общая характеристика методов экспертного исследования: Общее учение о методах судебной экспертизы. Сб. науч. тр. – М.: ВНИИСЭ. 1977. – Вып. 28. – С. 89; Митричев В.С. Общие положения методики криминалистического идентификационного исследования материалов документов // Труды ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1974. – Вып.9; Шляхов А.Р. Понятие методик, методов судебных экспертиз: Методические рекомендации. – М.: ВНИИСЭ, 1979. – С. 12. та ін.

поняття.⁸ На нашу думку, методикою судової експертизи є сукупність методів (прийомів), викладена у певній послідовності з урахуванням результатів узагальнення експертної практики, експертного досвіду, методів та прийомів оптимального вирішення будь-якого експертного завдання.

Типова експертна методика призначена для вирішення типових експертних завдань. Методика повинна складатися з окремих операцій і будуватися на блоковому принципі. Окремими блоками є експертні підзавдання.⁹

Вирішення поставленого перед експертом питання починається з визначення того, до якої з декількох можливих варіантів відноситься досліджуваний об'єкт.¹⁰ Так, під час дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції експерт виявляє й оцінює значну кількість ознак. Ця діяльність буде більш ефективною, якщо проводити її у певній послідовності, відповідно до конкретного алгоритму, чітко регламентуючись послідовністю розумових операцій експерта в процесі формування відповіді на поставлене питання. Такі алгоритми з встановлення експертним шляхом факту відповідності (невідповідності) вилученої аудіовізуальної продукції ліцензійним зразкам дозволять заздалегідь передбачати типові ситуації, які можуть виникнути в процесі експертного дослідження, скоротити строки досліджень, збільшити вірогідність висновків і підвищити якість експертиз.

Г.Л. Грановський зазначає, що діяльність експертів може складатися з вирішення системи завдань, що охоплює загальне завдання і низку окремих завдань (підзавдань), які забезпечують вирішення загального.¹¹ Загальним завданням експертизи контрафактної аудіовізуальної продукції може бути встановлення її відповідності (невідповідності) ліцензійним зразкам, а підзавданнями – ідентифікація твору, встановлення ознак від-

⁸ Мирский Д. Я. Понятие и структура методики экспертного исследования. Обобщенная модель методического руководства по судебным экспертизам // Проблемы теории судебной экспертизы. Сб. науч. тр. – М.: МЮ СССР, 1980. – № 44. – С. 26.

⁹ Устинов А.И., Сонис М.А. О стандартизации методик в судебной экспертизе // Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы. – М.: ВНИИСЭ, – 1989. – С. 94. – 237 с.

¹⁰ Вермель И.Г., Кочнева Л.В., Макушкина Г.Е. К вопросу о систематизации признаков объектов судебной экспертизы // Общетеоретические вопросы судебной экспертизы: Сб. науч. тр. – М.: ВНИИСЭ, 1982. – С. 50.

¹¹ Грановский Г.Л. Алгоритмические и эвристические методы решения экспертных задач // Экспертные задачи и пути их решения в свете НТР: Сб. научн. тр. – М.: ВНИИСЭ. – 1980. – № 42. – С. 27.

мінності від ліцензійного зразка твору, його носія (диску або касети), упаковки, поліграфічного оформлення тощо. Тому методика вирішення будь-якого завдання судової експертизи передбачає вирішення підзавдань.

Дуже велике значення для побудови алгоритмізованих методик судової експертизи взагалі й всіх її родів (видів, підвидів) має універсалізація її понятійного апарата з урахуванням виокремлення предметів конкретних родів експертиз і необхідності єдиного лінгвістичного позначення завдань пізнання та їхніх результатів, нових об'єктів і методів судових експертиз, а також ознак об'єктів. Це веде до розширення й поглиблення знань не тільки вчених, але й експертів-практиків.¹² Крім того, одним з основних напрямків інтеграції наукового знання є універсалізація засобів мови науки.¹³

Термінологія судової експертизи слугує для опису, зберігання, переробки та передання інформації співробітниками судово-експертних установ іншим учасникам процесу. Умовою ефективності використання інформації є взаєморозуміння джерела й адресата, яке обумовлене єдністю мови, що застосовується.¹⁴ Однак не завжди спеціалісти різних галузей знань використовують ті самі терміни, що у певних випадках мають різне тлумачення. У результаті постійної диференціації знань заглиблюється й диференціація мови науки, коли навіть представники однієї галузі знання, але різної спеціалізації, часто погано розуміють один одного. Зокрема, термін «ідентифікація» у криміналістиці позначає ототожнення об'єктів за їхніми слідами, а, на думку деяких фахівців у сфері інтелектуальної власності, цей термін позначає виявлення об'єктів інтелекту-

¹² Аверьянова Т.В. Интеграция и дифференциация научных знаний как источники и основы новых методов судебной экспертизы. – М.: Академия МВД РФ, 1994. – 123 с; [539] Чепиков М.Г. Интеграция науки. – М.: Наука, 1981. – 126 с; Шляхов А.Р. Определение методики и методов судебных экспертиз с позиций внедрения научных разработок (рекомендаций) в экспертную практику. – М., ВНИИСЭ, 1977; Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частная теории. – М., 1987. – 272 с.

¹³ Готт В.С., Землянский Ф.М. Диалектика развития понятий формы мышления. – М.: Наука, 1981. – С.43-55.

¹⁴ Украинцев Б.С. Самоуправляемые системы и причинность. – М.: Наука, 1972. – 82 с.

¹⁵ Дейнеко А.И. Идентификация (выявление) объектов интеллектуальной собственности // 7-я международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы охраны интеллектуальной собственности». – Алушта. – 2003. – С. 132-136.

альної власності.¹⁵ Тому, наявність чітко визначених термінів судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності та, зокрема, контрафактної аудіовізуальної продукції, є необхідною умовою створення відповідної алгоритмізованої експертної методики.

У 1984 році М. Я. Сегай і В. К. Стринжа вперше ввели в теорію й практику судової експертизи термін «експертні технології». Експертною технологією є сукупність правил, прийомів і способів найбільш раціональної й ефективної організації провадження судових експертиз у судово-експертних установах.¹⁶ Однак зміст цього терміна дотепер уточнюється.¹⁷

О.М. Зінін та Н.П. Майліс пишуть, що технологія експертного дослідження складається з декількох елементів, а саме:

- методичних основ експертного дослідження;
- структури експертного висновку;
- критеріїв оцінки проміжних даних, що одержує експерт під час дослідження;
- формування переконання експертів в обґрунтованості висновків;
- формулювання остаточних висновків;
- оформлення результатів експертизи.¹⁸

Науково-технічний прогрес сприяє застосуванню під час провадження судової експертизи нових інформаційних методів і технологій, які являють собою сукупність методів і засобів реалізації інформаційних процесів у людській діяльності на базі електронно-обчислювальної техніки.¹⁹

Широке впровадження електронно-обчислювальної техніки в усі галузі людської діяльності й розвиток сучасних інформаційних технологій обумовили застосування комп'ютерних методів і

¹⁶ Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – С. 261.

¹⁷ Зінін А.М., Майліс Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – С. 46-47; Щербаковский М.Г. Принципы создания судебно-экспертных технологий // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: ГРИФ. – 2003. – С. 276-279; Замаараева Н.А. Понятие, структура экспертной технологии // Актуальные вопросы организации и производства судебных экспертиз: Материалы школы-семинара (Санкт-Петербург, 26-29 мая 1998 г.). – СПб.: МЮ РФ. – 1999. – С. 29-41, та інші.

¹⁸ Зінін А.М., Майліс Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – С. 126.

¹⁹ Замаараева Н.А. Понятие, структура экспертной технологии // Актуальные вопросы организации и производства судебных экспертиз: Материалы школы-семинара (Санкт-Петербург, 26-29 мая 1998 г.). – СПб.: МЮ РФ, 1999. – С. 30.

засобів у судово-експертну діяльність.²⁰ Кібернетика запропонувала не тільки досить продуктивний інформаційний підхід, який дозволив розширити можливості майже усіх видів експертиз, але й відкрила шляхи до автоматизації експертизи.²¹

З розвитком комп'ютерної техніки й удосконаленням програмних продуктів комп'ютерна техніка в судовій експертизі використовується:

- для автоматизації процесів накопичення й обробки експериментальних даних, які одержані під час судово-експертних досліджень;

- для створення банків даних і автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АПС) за конкретними об'єктами експертизи, що функціонує, в основному, на базі ПК і використовує можливості комп'ютера з накопичення, обробки й видання відповідно до запитів дослідника великих масивів інформації;

- для зберігання і систематизації опублікованих літературних джерел стосовно даного роду (виду, підвиду) експертизи, її об'єктів, методів та засобів дослідження;

- для зберігання і систематизації копій висновків експертиз даного роду (виду, підвиду);

- для зберігання неопублікованих джерел – звітів по НДР, дисертацій, перекладів закордонних джерел;

- для використання інформаційних технологій в експертних дослідженнях (програмних продуктів і комплексів для виконання допоміжних розрахунків за відомими формулами і алгоритмами);

- для зберігання і систематизації програмних комплексів автоматизованого вирішення експертних завдань, що включають, крім зазначених вище позицій, ще й підготовку самого експертного висновку.²²

На даний час процес комп'ютеризації судової експертизи характеризується активним створенням складових частин комп'ютеризованого робочого місця (АРМ) судового експерта. Технічна база АРМ повинна складатися з персонального

²⁰ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – С. 166.

²¹ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – С. 151.

²² Россинская Е.Р. Оптимизация формы и содержания заключения эксперта на основе базового программного модуля «АТЭКС»: Методические рекомендации. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1990. – 72 с.; Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – 320 с.

комп'ютера та зовнішніх пристроїв (накопичувача на магнітних дисках, пристрою автоматизованого цифрового друку, а також комплексу інших пристроїв, що є індивідуальним для експертів різних спеціальностей).²³

На наш погляд, структура інформаційного забезпечення АРМ судового експерта повинна бути такою:

- банки даних стосовно певних об'єктів судової експертизи;
- алгоритми і програмне забезпечення для автоматизованого вирішення завдань (підзавдань) даного роду (виду, підвиду) експертизи;
- система автоматизованого формування висновків.

Програмні комплекси в складі АРМ судового експерта дозволяють одержати результати, необхідні для об'єктивізації оцінки інформації, отриманої під час дослідження.²⁴

Інформаційно-пошукові системи і бази даних за конкретними об'єктами експертизи, що створені із застосуванням системно-структурного підходу, функціонують, в основному, на базі персональних комп'ютерів і використовують можливості комп'ютерної техніки з накопичення, обробки й надання масивів інформації відповідно до потреб суб'єкта дослідження.²⁵ На сьогодні створені для потреб судово-експертної діяльності й функціонують такі інформаційно-пошукові системи: «метали», «розсіювачі фар», «марка», «волокно», «вузол» та інші. Науковці працюють над створенням для різних родів, видів і підвидів експертизи спеціальних інформаційних систем²⁶. Існує можливість створення інформаційної системи стосовно судово-експертного дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції, у якій є інформація про способи її виробництва, ознаки технологічного походження, ознаки контрафактності аудіовізуальної продукції, колекції типових аналогів зразків ліцензійної й контрафактної аудіовізуальної продукції, її складових частин (марок, упаковок, спеціальних кодів, поліграфічного оформлення), фотознімки технологічного обладнання, що використовується для виготовлення контрафактної продукції,

²³ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – С. 169.

²⁴ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – С. 171.

²⁵ Россинская Е.Р. Оптимизация формы и содержания заключения эксперта на основе базового программного модуля «АТЭКС»: Методические рекомендации. – М.: ВНКЦ МВД СССР, 1990. – 72 с.

²⁶ Проблемы информатизации экспертиз и учетов // Криминалистика. XXI век. – М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. – Т.2, раз. 4.

опис його характеристик тощо. Особливе місце в цій базі даних посідає система законодавства України стосовно регулювання відносин у сфері авторського й суміжних прав, а також у сфері суспільних відносин, пов'язаних з виробництвом, реалізацією, прокатом, переміщенням через митний кордон України зразків аудіовізуальної продукції. Комп'ютерна техніка дозволяє використовувати ці бази даних не тільки у межах однієї експертної установи (за допомогою локальної комп'ютерної мережі), але й експертами різних експертних установ (за допомогою мережі Internet).

У судово-експертній діяльності використовуються два види довідково-інформаційних фондів: натурні колекції й описові (вербальні) фонди, що є систематизованою за певною тематичною збіркою первинних (оригіналів та їхніх копій) і вторинних документів (довідкових та інформаційних блоків інформаційно-пошукового апарата)²⁷. Для потреб експертизи контрафактної аудіовізуальної продукції ми пропонуємо використовувати колекції цифрових зображень типових аналогів об'єктів, що інтегруються в єдину систему за певними ознаками (зокрема, за видом носія аудіовізуального твору). Судовим експертам під час дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції ми пропонуємо новий метод дослідження – метод використання типових аналогів ліцензійної та контрафактної аудіовізуальної продукції, які мають весь комплекс суттєвих ознак відповідної продукції. Їх використання під час провадження судових експертиз контрафактної аудіовізуальної продукції в якості порівняльних зразків позбавить слідчих (суд) проблем, пов'язаних із збиранням великої кількості зразків ліцензійної продукції різних найменувань під час підготовки матеріалів на експертизу та сприятиме скороченню строків експертного дослідження.

Судовими експертами все ширше використовуються автоматизовані інформаційно-пошукові системи (АПС), які можуть працювати окремо і разом з вимірювально-обчислювальними комплексами. Однак кібернетика не дає готових рішень для різних галузей науки і техніки. Вона не виключає, а, навпаки, має на увазі розробку окремої методології застосування її ідей і досягнень.²⁸

Так, АРМ судового експерта з дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції повинне складатися з таких елементів:

²⁷ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. – М.: Право и закон, 2002. – С. 161.

²⁸ Замаараева Н.А. Понятие, структура экспертной технологии // Актуальные вопросы организации и производства судебных экспертиз: Материалы школы-семинара (Санкт-Петербург, 26-29 мая 1998 г.). – СПб: МЮ РФ, 1999. – С. 40.

- сучасний персональний комп'ютер з приладом зчитування CD та DVD-дисків;
- цифровий фотоапарат та/або сканер;
- програмні засоби дослідження аудіо- та відеозаписів, графічних зображень та інших об'єктів;
- мікроскоп з цифровою відеокамерою;
- систематизована за об'єктами дослідження база даних експертиз;
- алгоритмізована методика дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції;
- відомості про особливості заводського і кустарного виготовлення примірників аудіовізуальної продукції, необхідні для диференціації ознак технологічного походження;
- колекція цифрових зображень зразків ліцензійної та контрафактної аудіовізуальної продукції;
- систематизована база законодавства України стосовно судової експертизи, правовідносин у галузі авторського та суміжних прав взагалі і, зокрема, в аудіовізуальній сфері тощо;
- систематизована база опублікованих літературних джерел стосовно судової експертизи та аудіовізуальної продукції тощо.

У зв'язку з швидким удосконаленням технології виготовлення носіїв та інших складових частин аудіовізуальної продукції та зміною їх ознак, АРМ судового експерта повинне забезпечити безперервний процес накопичення, підготовки і надання систематизованої науково-технічної інформації, необхідної для вирішення судово-експертних завдань. Відомості, що є в інформаційній системі, повинні бути актуальними, тобто відбивати сучасний стан науки і техніки у певній галузі. На наш погляд, особливу увагу необхідно приділяти навчанню експертів роботі з певною інформаційною системою.

АРМ судового експерта з дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції дозволить експерту вірно описувати, класифікувати об'єкти, що підлягають дослідженню, виділяти та оцінювати їх ознаки, визначати напрямки подальших дій, вірно застосовувати методики, що рекомендуються, формулювати експертний висновок. Це дозволить значно скоротити строки та підвищити науковий рівень експертних досліджень контрафактної аудіовізуальної продукції.

*Рекомендована до опублікування на засіданні лабораторії
«Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі
злочинністю» (протокол № 7 від 29.09.2006 р.)*

Рецензент – доктор юридичних наук, професор В.Ю. Шепітько